

מי ישמור על העבר שלנו?

תוך הכרה של מחויבותה הלאומית והבינלאומית, מדינת ישראל מפקירה רבבות אתרים לשוד ולהזנחה. הצלחתה של רשות העתיקות נגמרת, בשל מחדל מיותר, במקום שבו משורטט הקו הירוק

בבית העלמין בכפר־אדומים נמצא קבר אחים הנושא סיפור יוצא דופן. מאות עצמות שחולצו ממערת קבורה יהודית מתקופת בית המקדש השני הובאו באביב תשע"ט (2019) לקבורה מחודשת בטקס שארגנו קמ"ט ארכיאולוגיה וקמ"ט דתות במנהל האזרחי בשיתוף מועצת בנימין וגורמים רבים אחרים.

שבועות בודדים קודם לטקס, סמוך לחג הפסח, מצאו מטיילים שטיילו ליד ארמונות החשמונאים באזור יריחו עצמות קטנות שנדמו להם כעצמות בעלי חיים. בבדיקה שנערכה שם נמצא כי אלו הן עצמות כף יד, וכי הן חלק ממערת קבורה ענקית שהייתה במקום. ככל הנראה המערה נחשפה במהלך עבודות עפר שביצעו ערבים מהאזור באמצעות טרקטור לצורך עבודות חקלאיות לא־חוקיות. מערת הקבורה וגומחותיה נפגעו קשות ומאות עצמות אדם שבורות התגוללו בעפר הטרי. ערבים שהיו במקום וראו את המטיילים סיפרו להם שארונות הקבורה, הגלוסקמאות, שהיו אף הם במערה, נשדדו מהמקום.

מתחם ארמונות החשמונאים ובית הקברות הסמוך היו מוכרים ואף נחקרו בעבר. האתר נחשב לבית הקברות היהודי הגדול ביותר מתקופת בית המקדש השני, והוא משקף את המציאות ההיסטורית של העיר יריחו וסביבתה מהמאה הראשונה לפני הספירה ועד לימי המרד הגדול במאה הראשונה לספירה. בית העלמין מכיל מאות קברים של אנשי העיר המלמדים על מבנה החברה שחיה באזור; חלקם מפוארים, השייכים לאנשי המעמד הגבוה ולצידם קברים פשוטים המעידים על בני המעמד

מוריה תעסן־מיכאלי, בעלת תואר ראשון במדע המדינה ובהיסטוריה ותואר שני במורשת ישראל, היא עמיתה במכון למנהיגות הלכתית במדרשת לינדנבאום.

הנמוך. לפי ממצאים וכתובות שונות שהתגלו, משערים שחלק מהקברים היו שייכים למעמד הכוהנים.

העצמות, יחד עם רגבי העפר שבהם הן נמצאו, פונו בשיתוף פעולה מהיר בין כמה עמותות הפועלות באזור יחד לבין המנהל האזרחי ומשרד הדתות, ונבחנו דרכים לקבורתן מחדש בצורה ראויה ומסודרת. בבית העלמין של כפר-אדומים הוקצתה לכך חלקת קבר ייעודית והעצמות הפזורות זכו לקבורה מכובדת.

פרשה זו מציפה אל פני השטח כמה תופעות רווחות: הרס עתיקות על ידי בנייה ערבית המתעלמת מערכי שימור וארכיאולוגיה; שוד פריטי עתיקות יקרי ערך כספי וסנטימנטלי; חוסר דיווח לרשויות; פעילות הצלה שמקורה במטיילים ובעמותות אזרחיות. רק חריג אחד יש בפרשה, והוא הטיפול המהיר של הרשויות שכלל פינוי של האדמה והעצמות תוך ימים ספורים והבאתן לקבורה זמן לא רב לאחר מכן. אפשר לשער כמה סיבות שהביאו למענה המהיר. המרכזית שבהן היא ודאי העובדה שמדובר בעצמות ובביזוי המת. עניין הלכתי בעל משקל כה רב גרם להתערבותם המהירה של משרד הדתות והגורמים החרדיים, ואלה הצליחו להביא לסיומה של הפרשה. סיום אולי חביב מבחינת העצמות ומי שהיו פעם, אך עגום מבחינת בית העלמין הגדול העתיק – שנותר בזוו ומנופץ ובכל רגע נתון כעת נרמס עוד ועוד תחת שרשראות הדחפורים.

המזרח התיכון כולו משופע בעתיקות, ומדינת ישראל היא אחד האזורים הצפופים בעולם מבחינה ארכיאולוגית. המספרים המדוברים הם עשרות אלפי אתרים ברחבי ישראל כולה, כ-10,000 מתוכם בשטחי יהודה ושומרון.¹ היהודים הם עם שוחר היסטוריה המחובר לשורשיו העתיקים. בשל כך, ערכם של העתיקות ושל הממצאים ההיסטוריים החבויים בין קפלי האדמה נוסק ככל שהממצאים נדירים או מוכיחים היסטוריה יהודית מקומית. המידע הזה מאיץ שודדי עתיקות לחפש ולכוזב בעיקר בין האתרים הרבים הפזורים ברחבי השטח, ובייחוד באתרים מתקופת בית שני – כגון ארמונות חשמונאיים ואתרים המתוארכים לימי המרד הגדול.

יהודה ושומרון הם אזורים שבהם התקיימה עיקר ההתיישבות היהודית בימי בית שני ומרד בר כוכבא – לצד שפלת יהודה והגליל שבתחומי ישראל הקטנה. מבצרי החשמונאים, כמוהם כיתר השרידים הקדומים, הם נכס אדיר לארכיאולוגים ולהיסטוריונים, ומיקומם הגיאוגרפי אינו מתחשב כלל ועיקר במפה הפוליטית העדכנית, ובוודאי לא בתוואי המקרי של הקו הירוק. אך במציאות המשפטית והמדינית הנוכחית, אתרים אלה הפכו מצודדים במיוחד לשודדים המבקשים להתעשר מאוצרות עתיקים ללא החשש שמישהו יעצור בעדם ויפרע מהם על הביזה.

על פי רוב, מדינת ישראל רואה באתרים ארכיאולוגיים ובעתיקות החבויות בהם אוצרות לאומיים לכל דבר ועניין. בסדרה של חקיקה ופעילות ממשית בנושא הצליחה

רשות העתיקות, והיחידה למניעת שוד עתיקות שבקרבה, לצמצם את הפשיעה בנושא לכדי פחות מאחוז אחד מכלל אתרי העתיקות בשנה. נתון יוצא מגדר הרגיל לגבי מדינות 'מקור', קרי מדינות שופעות עתיקות המספרות את הסיפור ההיסטורי המקומי והגלובלי, ועל אחת כמה וכמה מרשים באשר לארץ ישראל שמעטות הארצות שהעושר הארכיאולוגי ועומק השכבות הארכיאולוגיות שבהן מתקרבים לאלה שלה. אך המדיניות המוצלחת נעצרת בקו הירוק: בסדרה של מחדלים שראשיתם עם סימון הקו הירוק ב-1949, והמשכם בהפקרת האזור הלכה למעשה גם לאחר הכיבוש הצבאי של 1967, אשר באים לידי ביטוי בנעשה יום ביום בכל אתר עתיקות בשטחי יהודה ושומרון. מדינת ישראל מפגינה חוסר אכפתיות מובהק לכל עתיקה שאתרע מזלה להימצא מעבר לקו הירוק. חלק זה של המפה הישראלית נתון לסמכותו של המנהל האזרחי, ומטעמו מופקד 'קמ"ט ארכיאולוגיה' על הגנת העתיקות. יחידה זו נכשלת כישלון חרוץ בשמירה על האוצרות הלאומיים הרבים בשטח. סמכותה חלשה, כוח האדם שלה מוגבל ויכולתה לשנות את המציאות מצומצמת מאוד.

וכך, אתרי העתיקות הפזורים בכל רחבי יהודה ושומרון נרמסים תחת בנייה מאסיבית ואף נעשים לאזורי תעשייה מאולתרים ומשחטות רכב – ונוסף על כך נתונים לשוד עתיקות בלתי-פוסק. שני אלה יחדיו מחריבים את העדויות ההיסטוריות על שהתרחש כאן לפני שנים רבות.

המדינה, ששומרת על אוצרותיה הארכיאולוגיים והתרבותיים בצורה יוצאת מגדר הרגיל כל עוד הם נמצאים בצידו הנכון של הקו הירוק – מפקירה, מזניחה ומתנכרת לעתיקותיה שנמצאות מצידו השני.

שוד ושבר

ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו ציין כי שלומציון, המלכה החשמונאית, הקפידה לשמור בידיה את האחריות על המבצרים החשובים לה: "והמלכה הפקידה בידם (של הפרושים) את השמירה על המבצרים חוץ מהורקניה, אלכסנדריון ומכוור, ששם היו אוצרות סגולתה"². ואכן, המפורסם בין מבצרי החשמונאים הוא אלכסנדריון, שיוכר לימים בשם סרטבה. מבצר זה, שבנייתו מיוחסת למלך אלכסנדר ינאי, ממוקם בדרום מזרח השומרון ומשקיף על בקעת הירדן. בסקרים ובחפירות מצומצמות באתר לאורך השנים נחשפו קטעים משרידיה של מצודה חשמונאית מרשימה, אך מאז נחפר לאחרונה חלפו עשרות שנים שבהן נשארו שרידי מופקרים. האתר נשדד ומבניו נהרסו כך שנוצרו נזקים בלתי-הפיכים. גם מבצר הורקניה בצפון מדבר יהודה נתון לשוד מתמשך ואינטנסיבי, וכמוהו גם שני הארמונות החשמונאיים מעל יריחו (אשר אתר הקבורה שלצידם הוזכר בפתיחת מאמר זה), תל ארומה הסמוך לרכס איתמר ועוד שלל אתרי עתיקות מוכרים פחות, שערכם לא יסולא בפז.

כיוון שהגענו למדבר יהודה, ראוי לייחד לו כמה מילים. אזור טופוגרפי והיסטורי רחב זה הוא בעל חשיבות ארכיאולוגית יוצאת מגדר הרגיל. מערות המסתור המצויות בו לרוב, וריחוקן ממקומות יישוב, הביאו קבוצות שוליים היסטוריות רבות לנוס אליו ולמצוא בו מחסה. אם נוסיף לכך את האקלים המדברי, הנוטה חסד לעתיקות, נבין מדוע הוא מקור בלתי-נדלה של ממצאים ארכיאולוגיים. בערוב ימיו של המנדט הבריטי, עת נחלשו הריבונות והאכיפה, החלו חוליות שודדים לפעול בתדירות גבוהה במדבר ובמערתיו. אלה גם גילו בשנת 1947 את המגילות הגנוזות, הנחשבות עד היום לאחד הממצאים הארכיאולוגיים החשובים בארץ ישראל, הממשיכים לעורר עניין היסטורי ודתי. מכאן ואילך נעשה שוד העתיקות כמעט לספורט לאומי במדבר יהודה: נראה שלא הייתה מערה במדבר שלא נשדדה ונהפכה על פיה, כאשר סדר שכבותיה ההיסטוריות מופר לעד ועתיקותיה נמכרות לכל דורש.

חוץ מארמונות החשמונאים וממערות מדבר יהודה יש בשטחי יהודה ושומרון עוד אתרים רבים מתקופות שונות. על פי חישוב מקובל מצויים ביהודה ושומרון כ-10,000 אתרים ארכיאולוגיים. על פי רשות העתיקות וארגון 'שומרים על הנצח', רובם, המצויים מחוץ לגדרות היישובים היהודיים, נבזזו ונהרסו פעמיים ושלוש.

'שומרים על הנצח' הוא ארגון קואליציה המרכז רשת של ארגונים שיש להם עניין בנושא, כגון בתי ספר שדה וארגוני איכות סביבה ביהודה ושומרון. הארגון התחיל מבודדים שפנו למערכות ולרשויות השונות, וכיום הוא מקדם את עניין העתיקות ואתרי הארכיאולוגיה ביהודה ושומרון במועצות אזוריות ובמשרדי ממשלה. דף הפייסבוק של הארגון מלא עד כאב בדוגמאות רבות מהשטח.³ הנה כמה מהן:

האתר הארכיאולוגי אל-חרבה ליד שבִּי-שומרון נחפר על ידי קמ"ט ארכיאולוגיה במנהל האזרחי, ואותרו בו תקופות יישוב שונות: בעת הרומית ככל הנראה התפתח שם יישוב קטן, ובתקופה הביזנטית, במהלך המאה הרביעית לספירה, התקיים שם יישוב שומרני שוקק חיים. בחפירות באתר נמצאו חלק מקירות בית כנסת, רצפת פסיפס יפה, מקוואות טהרה ומדרגות. כל זאת לא מנע מערביי האזור לפתוח משחטת רכב על האתר עצמו ולהרחיב אותו באין מפריע תוך הרס בלתי-הפיך.

האתר תל ארומה, שהוזכר כאן בקצרה, הוא תל ארכיאולוגי ובו שרידים של מבצר חשמונאי קדום החולש על הדרך הקדומה משכם לבקעת הירדן. זהו המבצר הצפוני ביותר בתחומי הממלכה החשמונאית, והממצאים בו ייחודיים וחשובים במיוחד וכוללים בין השאר עשרה מאגרי מים אדירים שהזינו את שוכני המבצר לאורך השנה כולה. כיום אין זכר לפאר ולהדר החשמונאי, ודאי שלא לשליטה יהודית: חומות המבצר הרוסות, האבנים מתגוללות בפזורה אקראית, מאגרי המים סתומים וחרבים, והממצאים הרבים שוודאי עיטרו את המקום ונמצאו בו נמכרים כנראה מזמן בשוק

העתיקות. על אתר זה, למרבה בושטה של מדינת ישראל, הכריזה הרשות הפלסטינית כאתר תיירות פלסטיני קולט קהל. אל תוך אחד מבורות השוד העצומים שנחפרו בשטח המבוצר נוצק משטח בטון ובו תורן בגובה עשרות מטרים שבראשו מתנוסס דגל אש"ף ענק. סמל מוחשי להפקרה שנוקטת מדינת ישראל כלפי האזור הזה בפרט וכלפי העתיקות ביהודה ושומרון כולן.

תל תענך הוא עיר קדומה ועצומה בצפון השומרון, הקשורה היסטורית וארכיאולוגית לתל מגידו הסמוך אליה מעבר לקו הירוק. העיר מופיעה בתנ"ך לראשונה בספר יהושע: "וַיְהִי לַמִּנְשָׁה... וַיֵּשְׁבִי תַעֲנַךְ וּבְנֵיהֶּ... וְלֹא יָכְלוּ בְנֵי מִנְשָׁה לְהוֹרִישׁ אֶת הָעָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאֲלֵה הַכְּנַעֲנִי לְשִׁבְתָּ בְּאֶרֶץ הָהָא" (יהושע י"ז, יא-יב). לאחר הקרב המפורסם בין צבאה של דבורה הנביאה בפיקודו של ברק בן אבינעם סופחה העיר לתחומו של שבט מנשה. הערים הקדומות תענך ומגידו סמוכות זו לזו וקשורות בקשר היסטורי הדוק. תל מגידו, הנמצא בצד ה'נכון' של הקו הירוק, הוא כיום אתר מרשים וגדול שנחפר ונשמר על ידי רשות העתיקות. תל תענך הסמוך לא נחפר, לא נשמר, נשדד פעמים רבות במהלך השנים, והיום סובל מבנייה ערבית צפופה שהופכת את השימור והחפירה לחלומות רחוקים.

בצפון השומרון, סמוך ליישוב חרמש, נמצאת חרבת פארסין המשמרת את השם המקראי פרש, מצאצאי מנשה, ואת השם התלמודי כפר פרשאי. באתר התקיים יישוב גדול באופן כמעט רציף מתקופת הברזל ועד התקופה העות'מאנית. בין השרידים ראויים לציון מקווה טהרה שנחצב בימי בית שני והיה בשימוש עד התקופה הביזנטית, מערות קבורה, מערת בית בד, מערכות תת־קרקעיות ומבנים מרשימים מהתקופה העות'מאנית. האתר פרש מעולם לא נחפר בצורה מסודרת על ידי מדינת ישראל אלא על ידי שוודים בלבד. בחודש האחרון, לאחר שנים של חפירות אגרסיביות, חלקן בכלים כבדים אשר הותירו באתר חותם קשה ובלתי־הפיך, השתלט אדם על המבנים העתיקים בראש החורבה והחל להכשירם למגורים תוך עבודות בלתי־חוקיות הממומנות ככל הנראה על ידי גורמים זרים.

הכפר א־לובאן א־שרקיה מזוהה עם לבונה המקראית ועם היישוב לבן הנזכר במקורות מימי בית שני ומימי הביניים, והוא ניצב לצד הדרך הראשית ירושלים-שכם. במקום נמצאו שרידי יישוב מימי בית ראשון, מתקופת הבית השני ומתקופות מאוחרות יותר. מערות קבורה רבות הנמצאות באתר שייכות ליישוב יהודי שהתקיים במקום בימי בית שני ועד מרד בר כוכבא. בשנת 2007 עוד לא הייתה באתר בנייה, אך תצלום עדכני מראה בנייה נרחבת והרס גמור של מרחב הקברים. שפכים של עפר מצביעים על חיפוש עתיקות באתר ומהיישוב היהודי לא נותר דבר.

"נשבר לי הלב כשהורסים תרבות של האנושות כולה", תיאר בשיחה עימי את המצב אמיר גנור, ראש היחידה למניעת שוד עתיקות של רשות העתיקות. "הממצא

הארכיאולוגי שייך לכל הדתות, וכשהורסים אותו לא ניתן לחדש אותו עוד. אתר עתיקות שנפגע, נפגע לנצח. אי-אפשר לשחזר את השכבות המחוללות וההרוסות שהותיר אחריו שודד העתיקות. לא הגיוני שבאותה מדינה עם אותו שלטון שומרים מצידה האחד של הגדר על העתיקות ומגינים עליהן לילה לילה, מצמצמים את הפגיעה למינימום האפשרי ומציגים גישה מנצחת, ובאותה שעה מצידה השני של הגדר שוררת הפקרות גמורה. דוד המלך הלך כאן כמו כאן. זה עניין של תרבות חומרית ששייכת לכולנו והיא מופקרת לכל דורש".

"עוד כמה שנים לא יישאר כאן דבר", סיכם באוזוניי בפשטות כואבת ארכיאולוג בכיר אחר המתמחה בתקופה החשמונאית ורואה את ההרס כמו עניין באופן כמעט יום-יומי. "כל אתר עתיקות שלא התמזל מזלו להיות מוקף בגדר יישוב או מחנה צבאי יושמד עד עפר בתוך תקופה לא ארוכה. אין דרך אחרת לקרוא את המציאות".

קו לצו

מדוע אפוא מופקרים אתרי העתיקות ביהודה ובשומרון? מדוע מה שמתרחש בצידה האחד של הגדר – ולעיתים בצידו האחד של קו מדיני-משפטי שאינו ניכר בשטח – שונה כל כך ממה שמתרחש בצידו השני?

התשובה הפשוטה, הראשונית, הוזכרה כבר כבדרך אגב לעיל: בשטחי מדינת ישראל פועלת רשות העתיקות על פי חוק העתיקות, כשלהשגחה אמצעי אכיפה בעלי הצלחה מוכחת. לעומת זאת, מעבר לקו הירוק פועלת מדינת ישראל באמצעות יחידה קטנה של המנהל האזרחי, המכונה קמ"ט ארכיאולוגיה. יחידה זו פועלת כמעט ללא אמצעי אכיפה, ונשענת על תשתית חוקית סבוכה, כפי שנראה להלן.

כדי להבין את המציאות לאשורה עלינו לצלול מעט אל ההיסטוריה ואל ההגדרות המשפטיות והפוליטיות. במציאות הישראלית, הגדרות אלו הן הקובעות אם אתר עתיקות יושמד או ישומר, ייבזז או ייאצר.

כבר בשנת 1880 חוקקו העות'מאנים את חוק העתיקות הראשון באזור, שאסר על חפירות ארכיאולוגיות ללא רישיון וכמובן על שוד וביזה של העתיקות עצמן. ב-1917 מינו הבריטים, כהמשך לחוק זה, קצין שתפקידו לשמור על המונומנטים הארכיאולוגיים ולאצור אותם במוזיאון ייעודי. כך הוקם מוזיאון רוקפלר, אשר עד היום הוא פנינה ארכיאולוגית שבה נמצאים גם משרדי רשות העתיקות. הבריטים אף חוקקו את פקודת העתיקות המנדטורית ששימשה לימים בסיס לחוק העתיקות הישראלי. בדומה לחוק העות'מאני, גם החוק המנדטורי אסר על הרס, חפירה ללא רשות ושוד, והוסיף מיסוד של שמירת עתיקות והגדרה רשמית לעניין 'עתיקה'. בנספח לחוק זה הוכרו באופן רשמי אתרים כאתרים ארכיאולוגיים, וחלק גדול מהאתרים שמוכרזים היום בישראל החלו את דרכם בנספח ההוא.

החוק הישראלי הראשון בנושא זה נחקק בשנת 1978 ואימץ את רובו של החוק המנדטורי בשינויים קלים. גם לאחר חקיקתו, המצב בשטח, בכל רחבי ישראל, הוסיף להיות בלתי-נסבל, באורח המזכיר את המצב הנוכחי ביהודה ושומרון. עתיקות נסחרו באין אוכף, ויותר מכול עתיקות ממדבר יהודה. הכספים זרמו אל הכפרים הסמוכים לחברון, שם היו ממוקמות חוליות השוד הוותיקות. בשנת 1986 החליטה מדינת ישראל לעשות סדר בתוהו-ובוהו האדיר והקימה את יחידת הפיקוח על שוד העתיקות. שלוש שנים לאחר מכן הוקמה רשות העתיקות עצמה, כגוף ממלכתי חזק עם יחידת פיקוח, סמכות אסדרה, ומעורבות בהליכי תכנון ובנייה.

מאז ועד היום רשות העתיקות היא המוסד המקצועי המוביל בעניין ארכיאולוגיה של ארץ ישראל, האחראי על עתיקות הנמצאות בארץ ועל אתרי העתיקות: על חשיפתם, שמירתם, שימורם, חקירתם ופרסומם ועל ניהול אוצרות העתיקות במדינת ישראל. כל פעילות החושפת עתיקות או עלולה לחשוף אותן נדרשת לקבל אישור של רשות העתיקות. זו מעניקה רישיונות לחופרים, מקיימת חפירות שימור והצלה וכן פועלת באופן תדיר באכיפה נגד שודדי עתיקות.

היחידה לאכיפת שוד של רשות העתיקות צברה ניסיון רב עם השנים. פעילותה רחבת ההיקף נגד שודדי העתיקות במדינת ישראל הקנתה לה תהילת עולם, ואנשיה נקראים להרצות בכנסים בשלל שפות ומדינות. יחד עם זאת, בשטח הקרוב ביותר לביתה, היכן שספר החוקים מציית למנדט הבריטי או לאימפריה העות'מאנית, נמשך שוד העתיקות באין מפריע.

חשוב לציין כי במדינת ישראל חל איסור מוחלט לסחור בעתיקות שנמצאות. כל ממצא שנחשף מאז 1978 צריך להיות מדווח לרשות העתיקות והוא שייך למדינה. רשות העתיקות דואגת לקטלג את הממצאים ולהעבירם למרתפים, שם הם ממתנינים שיערכו מחקרים שישפכו אור על עברם ועל תפקידם בהיסטוריה של עם ישראל. בזמן החקיקה עוד נותר בידי הסוחרים מלאי גדול מאוד של ממצאים מהימים הקודמים לחוק – והללו הוכרו כרכושם הפרטי, אם כי הוטלו עליהם מעקב ופיקוח של רשות העתיקות. המעקב מתבצע הן על מנת לוודא שאותם פריטים לא מוחלפים בפריטים חדשים הנסחרים שלא כחוק, הן כדי לעקוב אחר פריטים יוצאי דופן שהחוק אוסר להוציא מתחומי מדינת ישראל.

באורח נס, המלאי שבידי הסוחרים כמעט שלא הידלדל עם השנים, אף שלכאורה הוא יכול רק להימכר ולא להתחדש. הנס, כמובן, קורה בדרך ארצית עד מאוד: הסוחרים מלבינים עתיקות חדשות שנשדדו או נסחרו בדרך לא חוקית ומעבירים אותן למלאי המותר לכאורה, של טרום 1978. רשות העתיקות פועלת נגד התופעה ומצליחה לצמצם אותה במידה ניכרת, אך היא לא נעלמה לחלוטין.⁴

נשוב לפערים בין 'ישראל הקטנה' של פעם לבין ליבה ההיסטורי. כידוע לכול, בשנת 1967 שחררה או כבשה מדינת ישראל בכוונה או בטעות את שטחי יהודה ושומרון. כיוון שאין ואקום במשפט, החליטו שבאופן זמני, עד שיוכרע גורל השטח לשבט או לחסד, המצב המשפטי באזור יוקפא והסמכויות תינתנה למפקד הצבאי. מה שאולי היה נשמע הגיוני בשעתו, יצר מצב משפטי מגוחך ובלתי-נסבל: חוקי מדינת ישראל – שבפועל היא הריבון היחיד בשטחים אלה – נדחקו לטובת ענן חוקים אקראיים שאימצה מדינת ירדן לאזור זה, ואשר מורכבים משכבות היסטוריות עות'מאניות, בריטיות וירדניות. עם הזמן מדינת ישראל החילה את חוקיה על האנשים אך לא על הקרקע. כך, אזרחי המדינה החיים ביהודה ושומרון משלמים מס הכנסה ודמי ביטוח לאומי ומחויבים לסדרי הדין הפלילי הישראלי, אך בכל הנוגע לחוקים הקשורים לקרקע החוק הירדני ממשיך לשרור. כתוצאה מכך, חוק העתיקות השולט בשטח הוא עדיין זה של המנדט הבריטי שהושפע ישירות מהתקנה של האימפריה העות'מאנית.

בשנת 1981 הוחלט להקים את המנהל האזרחי שיסייע למפקד הצבאי ויפריד בין הסמכויות הצבאיות לאלו האזרחיות. בראש המנהל האזרחי עומד מפקד צבאי (כיום תת-אלוף רסאן עליאן) הכפוף למתאם פעולות הממשלה בשטחים. תחתיו מועסקים קציני מטה אזרחיים המסופחים פורמלית ליחידות האם בחוק הישראלי. כך, קמ"ט אפטרופוס כפוף לרשות מקרקעי ישראל, קמ"ט שמירת טבע כפוף לרשות הטבע והגנים, וקמ"ט ארכיאולוגיה מקבל משכורת ממשרד התרבות (שהוא הגוף שאמון על רשות העתיקות). בפועל, כל "מטה" כזה במנהל כפוף בעיקר לרצון הטוב שלו עצמו ומחליט אם הוא עובד בשיתוף פעולה ובסמיכות ליחידת האם, או שמא, במידה זו או אחרת, באורח עצמאי.

תפקידו של קמ"ט ארכיאולוגיה, כפי שמספר הוא עצמו, הוא להיות המקבילה של רשות העתיקות ביהודה ושומרון ולבצע אותן פעולות ביחס לאוכלוסייה הערבית וביחס לזו היהודית. אלא שרצון לחוד ומציאות לחוד: המצב הפוליטי רגיש יותר, הסמכות חלשה הרבה יותר, וכוח האדם אפסי לעומת הנדרש בשטח. במטה עובדים כמה ארכיאולוגים, אך מבחינת אכיפה ופיקוח מדובר בארגון חלש מאוד. בעוד לרשות העתיקות מאתיים מפקחים הפועלים בשטח למניעת שוד והרס של אתרי עתיקות, לרשותו של קמ"ט ארכיאולוגיה עומדים רק שני תקנים של מפקחים כאלה.

כך הוא, למשל, בתחום חפירות ההצלה. לפי רשות העתיקות, חפירת הצלה היא חפירה ארכיאולוגית באתר עתיקות שנפגע או שעלול להיפגע במהלך עבודת פיתוח (סלילה, בנייה וכו'). החפירה נועדה לחשוף את המידע הארכיאולוגי וההיסטורי הגלום באתר ולהציל את הממצא העתיק הטמון בו. חפירות הצלה נערכות גם באתרים שנפגעו בפעולות של חפירה בלתי-מורשית (המכונה שוד עתיקות) ובמקומות שבהם נתגלו באקראי ממצאים עתיקים. כל פעילות החושפת ממצאים ארכיאולוגיים אמורה להזעיק אליה את קמ"ט ארכיאולוגיה. כן נדרש אישור שלו לכל בנייה חדשה הנעשית

במרחב שתחת אחריותו. אנשי יחידתו אמורים להיות מוזעקים לשטח גם בכל מקרה של שוד עתיקות, המעיד בעצם על קיומו של אתר ארכיאולוגי. אם הקמ"ט מחליט שמדובר באתר חשוב הוא יכול להורות על חפירות הצלה, ולעיתים אף להכריז על אתר עתיקות כפי שנעשה, לדוגמה, בתל שילה, בנבי סמואל, בהר גריזים, בסוסיא ובאמות המים בגוש עציון. אלא שהצרכים עולים בכמה סדרי גודל על התקנים והתקציבים. רוב הכפרים הערביים ביהודה ושומרון נבנים בהתאם לתנאים הגיאוגרפיים שלא השתנו שינויים של ממש באלפי השנים האחרונות; מתוך כך, כמעט כל כפר ערבי יושב על אתר עתיק – יהודי או אחר – שמיקומו נבחר בהתאם לשיקולי מקורות מים וטופוגרפיה. וכך, כל הרחבת בית וכל הזזת טרקטור ממקום למקום עשויות לחשוף גת עתיקה, מקווה טהרה, מערת מסתור או מערת קבורה. כדי למנוע את הרס העתיקות התמידי צריכים שני המפקחים הבודדים של קמ"ט ארכיאולוגיה ביהודה ושומרון להימצא באלפי מקומות בכל עת.

נקודה בעייתית אימננטית טבועה בריכוזיות והבלעדיות של הקמ"ט ביהודה ושומרון. במדינת ישראל רשות העתיקות יכולה להורות על חפירות הצלה בשטח המיועד לבנייה. היוזם, מצידו, רשאי לפנות לאחד הגופים הפרטיים העוסקים בחפירות הצלה (וכפופים, על פי החוק, לאחד מגופי האקדמיה הישראלים) ולקבל הצעות מחיר לחפירות ההצלה, שיתחרו בהצעתה של רשות העתיקות עצמה. לעומת זאת, במדינת המנהל האזרחי אין גופים אזרחיים בלתי הקמ"ט, כך שכאשר מכריז הקמ"ט שנדרשת חפירת הצלה הוא אמון על ההכרזה וגם על הביצוע. כך נכנס כסף רב לקופת המנהל. זה לא-כבר, כאשר ביקשו ביישוב כוכב-השחר את חתימת הקמ"ט להרחבת תב"ע קיימת, דרש הקמ"ט 300 אלף שקל טבין ותקילין כדי לבצע חפירות שלשיטתו נדרשות בשל עבודות עפר של היישוב בבריכות המים המקומיות. אין בכך כדי להצביע על שחיתות, חלילה, אלא כדי לתאר את מורכבות המצב.

ריבוי תחומי האחריות מביא לכך שלאור כל הרחבות הבנייה, הבנייה החדשה והעבודות החקלאיות הנרחבות ביהודה ושומרון הנעשות הן על ידי האוכלוסייה הערבית הן על ידי זו היהודית, נדחק עניין שוד העתיקות לשולי עשייתו של הקמ"ט.

עניין נוסף המבדיל את רשות העתיקות מקמ"ט ארכיאולוגיה הוא סוגיית הסמכות. פקחי היחידה לאכיפת שוד עתיקות במדינת ישראל נהנים מסמכות המקבילה לזו של שוטר. הם יכולים לעצור, לחקור ולהביא למשפט שודד שנמצא בשטח. הפקחים של קמ"ט ארכיאולוגיה אינם נהנים מסמכויות כאלו: הם אמורים 'לעכב' את השודדים עד שתבוא לעזרתם החטיבה הסמוכה. אם השודדים בורחים, תוקפים אותם או מזעיקים חמולה לעזרה, אין לפקחים דרכי התמודדות. אומנם, לאחרונה הורחבה סמכותם והם יכולים גם לחקור את הנאשמים לאחר שנעצרו על ידי צה"ל, ואכן הדבר הביא לסיוע בהגשת כתבי האישום. זו טיפה בים של מה שעוד אפשר לעשות.

קוצר יד

הקמ"ט עצמו, חנניה היזמי, מתוסכל גם הוא. בשיחה עמי אמר כי במסגרת התקנים והתקציבים הקיימים אין בכוחו לעשות יותר ממה שהוא עושה היום. אפשר להתמקד באתר שבוע שלם ולהציל את מה שעוד נותר להציל בו, אך במקביל יתרחשו אלף פגיעות באתרים אחרים שיובילו לכיליונם. לא זו אף זו, פקחי הקמ"ט – כמוהם כפקידים רבים במנהל האזרחי – משתכרים משכורות זעומות ואינם מקבלים תשלום על שעות נוספות. אם הם יוקפצו לאתר שנשדד אחרי שעות העבודה או בסופי השבוע, הם לא יקבלו שום תגמול על כך. אידאליסטים ככל שיהיו, אין לפקחים הרבה יכולת לפעול בתנאים הקיימים. כפי שיודעים במשרדי הקמ"ט, מרבית מקרי השוד וההרס מתחוללים בסופי שבוע, שבהם המנהל לא נמצא בשטח.

באופן כללי, המנהל האזרחי הוא גוף שאבד עליו כלה. כבר שנים רבות שאין מתעדכנים בו תקציבים ותקנים, והדבר הופך את העבודה עם האוכלוסייה שגדלה כל הזמן לבלתי-אפשרית. בכירי המנהל, כך נראה, מתעקשים להשאיר את המבנה הארגוני הקיים, על אף בעיות רבות המובנות בו ועל אף העמימות הקיימת לגבי כפיפותן של היחידות השונות. כחלק מהאנדרלמוסיה צמחה בתוך המנהל מעין יחידת פיקוח כללית שנטלה לעצמה סמכויות שונות ללא סמכות קמ"ט מעליה. היא עוסקת באכיפת דיני תכנון ובנייה, שמירה על אדמות מדינה, גנבות מים וחשמל ופריצת דרכים. אם נשאר לה זמן במערב הפרוע שבו היא פעילה – ולא נשאר לה זמן – היא עוסקת גם במניעת שוד עתיקות, עזר לשני הפקחים של הקמ"ט.

אם לא די בכל אלה, סמכויותיו של קמ"ט ארכיאולוגיה מוגבלות גם מבחינת תאי השטח. שליטת המנהל האזרחי על פי הסכמי אוסלו מוגבלת לשטחי C בלבד, בעוד בשטחי A ו-B האחריות לכאורה מוטלת על הרשות הפלסטינית. אומנם קורה שהרשות הפלסטינית מתערבת בנעשה באתרי העתיקות, אך אין לפעילותה זו תשתית משפטית. על כן, לעיתים היא מנכסת לעצמה את אתרי העתיקות, לעיתים היא נותנת לשוד לחוג באין מפריע, ולעיתים היא פועלת באגרסיביות ועוצרת את השודדים, שאולי היו מעדיפים את הכלא הישראלי.

כן, לפחות, סבורים במנהל האזרחי. אתרי העתיקות בשטחי A ו-B הם בעיני אנשי המנהל 'מחוץ לתחום'. אך האמת היא, כפי שאסביר מיד, שגם שם האחריות על אתרי העתיקות מוטלת על ישראל, כל עוד לא הועבר השטח לריבונות אחרת. באמנת האג 1907 בדבר הדינים והמנהגים של מלחמה ביבשה, בפרק 5 העוסק בזמני שביתת הנשק, כתוב כך (בסעיף 43):

בעבור סמכויות השלטון החוקי למעשה לידי הכובש, ינקוט הלה את כל האמצעים שביכולתו כדי להחזיר את הסדר והביטחון הציבוריים על כנם ולהבטיחם, עד כמה שהדבר אפשרי, מתוך כיבוד החוקים הנוהגים במדינה, אלא אם נבצר ממנו הדבר לחלוטין.⁵

מדינת ישראל אומנם לא חתמה על אמנה זו אך למעשה היא רואה את עצמה כפופה לאופיין המנהגי של התקנות שהפכו לסטנדרט בינלאומי. שמירה על הסדר הציבורי היא כמובן עניין רחב הניתן לפרשנות, אך מתבקש לומר כי הגנה על עתיקות היא חלק משמירה על הסדר הציבורי. אך בפועל, מדינת ישראל אינה מתערבת בנעשה בתחום העתיקות בשטחי A ו-B וקמ"ט ארכיאולוגיה לא נכנס לשטחים אלו, העשירים באתרי עתיקות ובפשעים נגדם.

מדי פעם 'נזכרת' מדינת ישראל להשתמש בסעיף הנדון בנוגע לשמירת הסדר הציבורי גם בשטחי B. רק לאחרונה בנה נריה זארוג את ביתו בגבעה 'קומי אורי' הסמוכה ליצהר. כאשר ביקש המנהל האזרחי לפנות את השוהים שם ולהרוס את המגורים שהקימו, טענו נגדו המתיישבים כי אין לו סמכות שם, שכן השכונה יושבת על שטחי B. אם ירצו לקבל אישור פקידותי, ילכו תושבי השכונה לבקש אותו מהרשות הפלסטינית האמונה על שטחים אלה. בית המשפט הישראלי כמובן לא קיבל את הטענה והורה לפנותם – הן בשל אחריות הצבא על הסדר הציבורי שלדעתם כולל התיישבות של יהודים בשטחי B, הן בשל הסמכות שיש למנהל על אזרחי מדינת ישראל – במקרה הזה, על נריה זארוג וחבריו. במקרה אחר הוקמו מפחמות בצפון השומרון על ידי ערבים מקומיים. הפיח השחיר את האוויר בטווח של עשרות קילומטרים משם. כאשר ביקשו אנשי המנהל לפנות את המפחמה, דילגו מקימיה לשטח B כדי להתריס כלפי פקחי המנהל, בטענה שבשטח זה הם נטולי סמכות. במקרה חריג זה שוב בחר המנהל לפעול בשטח B בטענה של פגיעה בשלום הציבור.

כלומר, כל מה שחסר למדינת ישראל כדי להגן על האתר בא-לובן א-שרקיה, ועל שאר האתרים הנמצאים בשטחי B, הוא מוטיבציה.

חובתה של ישראל להגן על העתיקות אינה רק עניין של סנטימנט ציוני. ישראל התומה על 'אמנת האג להגנת נכסי תרבות בעת עימות מזויין' מ-1954, ההסכם הבינלאומי הראשון שנועד לשמירת מורשת תרבותית בעת מלחמה. האמנה מתייחסת בין השאר לנכסי דלא נידי לרבות אתרים בעלי חשיבות אדריכלית, אומנותית או היסטורית, אתרים ארכיאולוגיים, יצירות אומנות, כתבי יד וספרים וחפצים אחרים. באמנה הזאת מתחייבת מדינת ישראל לכבד נכסי תרבות ולהגן על אתרי עתיקות ב'אמצעים שייטבו בעיניהם'. עוד נאמר שם כי בעלי האמנה מתחייבים "לאסור, למנוע וכן – במקום שיש צורך בכך – להפסיק כל צורה של גניבת נכסי תרבות, שדידתם או רכישתם שלא כדין וכל מעשי ונדלות המכוונים כלפיהם".⁶

כאמור, מדובר באמנה המתייחסת לשעת מלחמה. יהיה בוודאי מי שיטען כי האמנה מתייחסת להגנה על נכסי התרבות של "הנכבשים", וישראל אינה יכולה להיות מוגדרת "כובשת" בשטחי יהודה ושומרון – שאין להם ריבון אחר ושנמצאים בשליטתה כבר יותר מיובל שנים. אך על כך יש להשיב שעל אחת כמה וכמה: אם

מדינת ישראל מחויבת להגן בכל השטחים שתחת ריבונותה על נכסים תרבותיים כאשר הם בשעת מלחמה, קל וחומר שבשעת שלום או שקט אזורי זוהי מחויבותה. אם מדינת ישראל, כריבון האחראי על כל השטחים ש'כבשה', בחרה להעביר את האחריות על נושא העתיקות לקבלן משנה בשם הרשות הפלסטינית, זה עניין שלה; אבל ברגע שאותו קבלן משנה אינו מבצע את תפקידו כלל ועיקר, האחריות אינה עליו אלא על המדינה שנתנה לו אותה. כל תל הרוס, כל ארמון בזוו וכל בית קברות מחולל נמצא תחת אחריותה של מדינת ישראל. על הפקרתם ניתן לתבוע את מדינת ישראל בבית הדין הבינלאומי בהאג.

מעניין לציין כי הרשות הפלסטינית חתומה על הפרוטוקול השני לאמנת האג להגנה על נכסי תרבות, אשר אחד מחידושיה הוא הקביעה כי גנבה, ביזה, שימוש לא נאות בנכסי תרבות והשחתתם – הם עבירות פליליות. כמן כן, נקבע כי חובה על המדינות החברות לאמץ חקיקה מקומית הקובעת לעבירות אלו ענישה הולמת.⁷

קיצור תולדות השוד

לפני שאנסה להציע פתרונות למציאות הקשה, אני מבקשת לייחד כמה פסקאות להצגת התחום הלא מוכר דיו של שוד והרס עתיקות.

אתר ארכיאולוגי עלול להיהרס אגב אורחא, בשל רשלנות: למשל, כאשר מרחיבים את המרתף מתחת לבית ומוצאים גת עתיקה – שבלא דיווח לקמ"ט ארכיאולוגיה מושמדת עד מהרה תחת כף הטרקטור; או כאשר מכשירים קרקע חקלאית באופן הפוגע בתעלות השקיה קדומות (שהיו, למשל, חלק מתעלות המים לעולי הרגל למקדש!). אך ישנם גם מקרי הזדון: כאשר פוגעים באתר ארכיאולוגי דווקא מפני שהוא ארכיאולוגי, שכן מעוניינים בעתיקות החבויות בו לצורך החזקתן, מסחר בהן והתעשרות מאוצרות לאומיים. זהו שוד העתיקות.

שוד העתיקות המודרני נולד עם מדע הארכיאולוגיה ועם העניין שנוצר אצל חוקרים, מוזיאונים ואספנים בממצאים עתיקים. שלהי המאה ה-18 ותחילת המאה ה-19 היו תור הזהב של הארכיאולוגיה, והמוזיאונים באירופה התחרו על האוצרות. משלחות חוקיות וחוקיות נשלחו לחפור כאן, באזור שהיה שייך לאימפריה העות'מאנית. את התוצרים היו מעבירים או מבריחים לאירופה, ושם הם זכו למחקר מעמיק ולפרסום רב, והמשלחות – ליוקרה בינלאומית. המשלחות האירופיות הסתייעו באוכלוסייה המקומית הערבית לצורך החפירות ומציאת העתיקות. עד מהרה הבינו אלה שהממצאים שבאדמתם שווים כסף. אותם חופרים שנשכרו בתחילה לסייע למשלחות נשארו באתרים גם אחרי שהמשלחות עזבו והמשיכו באותה מלאכה, הפעם כדי לקחת את השלל ולמכור אותו לכל המרבה במחיר. פועלים אלה היו החוליות הראשונות של שוד העתיקות.

החוליות לא השתנו הרבה במהלך השנים, אלא התעבו וצברו כוח והון רב. השודדים שרשות העתיקות מכירה היום הם לא פעם צאצאיהם הישירים של הראשונים למלאכה. בשטח, כל ילד ערבי או בדווי המוצא מטבע באדמה יודע שיש בכפר מי שישלם לו על זה. אך לא הוא ולא הפועל הפשוט שמגיע בתום שעות העבודה עם גלאי מתכות עושים את הכסף הגדול. הם רק חוליית הקצה בשרשרת מסועפת שיושבת לבטח על הון רב בזכות המקצוע שנרכש לפני שנים רבות. אנשי רשות העתיקות יודעים לספר כי שודדי העתיקות המוכרים להם מכירים את השטח לא פחות מהם. הם ארכיאולוגים למופת, שמחפשים במקומות הנכונים ומכירים אזורים כמו מדבר יהודה כאת כף ידם. למען האמת, ממצאים שערכם לא יסולא בפז אנו חייבים לזקוף לזכותם של אותם מחפשי אוצרות עתיקים.

אכן, זהו עסק משתלם. כדי לסבר את האוזן ואולי להרחיב מעט את אישוני העיניים, נספר על מטבע אחד של שקל אחד בקוטר של כ-2.5 ס"מ, אשר הוטבע בשנת 66 לספירה ונושא בגאון את האות א' מעל הגביע שמוטבע עליו. מדוע בגאון? כי האות א' מייצגת את השנה הראשונה למרד הגדול של היהודים באימפריה הרומית. סגולה זו עזרה לו להימכר במכירה פומבית בשנת 2012 בסכום של 1.1 מיליון דולר (!). המטבעות היהודיים הראשונים שנטבעו בראשית ימי הבית השני נדירים פחות והם נמכרים בכמה אלפי דולרים לכל מטבע. מכירת המטבע, אגב, סוקרה בעיתון היומי הרשמי של הרשות הפלסטינית 'אל-חיאאת אל-ג'דידה' כמכירה של "מטבע פלסטיני עתיק"⁸.

כיצד מוכרים השודדים את מרכולתם? מדובר במלחמה קשה בין סוחרי העתיקות הגנובות לבין רשויות האכיפה. במדינת ישראל, כל עתיקה שמגיעה לאחד מן המוזיאונים חייבת מלווה במסמך שמציג את השושלת שלה; מוטב מסמך שמגיע עם תעודת ייצוא מארץ המקור שלו. עתיקה שאינה מלווה במסמך זה לא תורשה להירכש על ידי המוזיאונים. אך לא בכל מקום זה כך. קיימים אוספים ומוזיאונים שאינם דורשים מגילת יוחסין כזו, ואל מקומות אלה יכולים השודדים להגיע ולדרוש מחיר דמיוני תמורת מציאותיהם. לפני שנים ספורות התגלו במוזיאון התנ"ך בווינגטון יותר מ-5,500 פריטים שהוברחו מעיראק, והמוזיאון נאלץ לוותר על רכישותיו אלה ולהשיבן למקורן? כמו כן, אם מתגלגלת עתיקה השייכת באופן מובהק לארכיאולוגיה של מדינת ישראל, רשות העתיקות יכולה לדרוש אותה חזרה ולהיעזר לשם כך באינטרפול ובשאר שיתופי פעולה בינלאומיים.

ועדיין השוד משתלם עד מאוד. השודדים מכירים את השטח היטב ומשתדלים למלא את צורכי שוק העתיקות. הפריטים הטובים ביותר הם אלה המגיעים לשוק שלמים, ולכן בית קברות עתיק הוא מקום מושלם לשוד: בעבר היו קוברים את המתים עם כליהם, ולכן אפשר למצוא במערת קבורה כלי חרס, תכשיטים וגלוסקמאות יקרי ערך. שוד טוב הניב בעבר 600-700 פריטים בערב אחד והכניס כסף רב מאוד

לחמולות המעורבות בו. היום האתרים בזווים וחרבים כולם, אך לפני שנים ספורות גילו הארכיאולוגים להפתעתם, כי אף שסברו שלא נותר דבר בעל ערך ארכיאולוגי במערות מדבר יהודה, מתרחש גל שני של שוד בין קפליו של המדבר. בשל כך, רשות העתיקות הכריזה על סקר חירום בכל מדבר יהודה. אך הכרזה זו נתקלה מיד באבסורד המלווה את המדבר זה חמישים שנה: הוא שסוע בין רשות העתיקות לקמ"ט ארכיאולוגיה.

לחץ אזרחי גדול ושיתוף פעולה של שני הגופים הצליח בכל זאת לאפשר את הסקר משני צידי של הקו הירוק. זאת, בעקבות אמירה חד-משמעית של רשות העתיקות שמדבר יהודה הוא חטיבה גיאוגרפית אחת ולמצאים החשובים של מערות מדבר יהודה לא משנה תחת איזו שליטה הם. אך גם הלחץ הזה הועיל רק עד גבול מסוים. מערות המסתור שממערב ליריחו וחלקים נוספים בצפון מדבר יהודה נותרו מחוץ לסקר ובעיקר מחוץ לשליטה של מדינת ישראל. בסקר זה התגלה, אגב, כי בצד ה'נכון' של הקו הירוק, ונתונות לאחריות רשות העתיקות, נשדדו פחות מ-10 אחוזים מן המערות, ואילו בצד השני, הנתון לשלטון הצבאי, ידם של שודדים הגיעה ליותר מ-95% מהמערות. כל אתר עתיקות מעבר לקו הירוק, שלא היה ממוקם בתוך יישוב יהודי או סמוך לגדר, נשדד או נחרב.

הצעות לסדר

מדינת ישראל היא 'מדינת מקור' שופעת עתיקות, המלמדות את הסיפור ההיסטורי של האומה היהודית ושל עוד עמים ותרבויות רבים שעברו כאן במהלך השנים. חשיבותן של העתיקות היא היסטורית ומחקרית אך לא פחות מכך לאומית. אתרים המתעדים ממלכה חזקה או כת בעלת חשיבות היסטורית נרמסים באין מפריע ובאופן בלתי-הפיך.

רשות העתיקות עושה בשטח מדינת ישראל 'הקטנה' עבודה מצוינת המשמשת דוגמה ומופת למדינות רבות בעולם; אך ביהודה ובשומרון אין היא יכולה כיום לפעול. הפקדת קמ"ט ארכיאולוגיה על התחום הארכיאולוגי ביהודה ושומרון פירושה, למעשה, כמעט הפקרתו.

למרות זאת, כפי שראינו, מדינת ישראל עדיין מחויבת להגן על עתיקותיה מעבר לקו הירוק – הן כחובה ערכית וריבונית של מדינה מתוקנת הן כחלק מהתחייבויותיה באמנת האג להגנה על נכסי תרבות. כלומר, המדינה כושלת הן ביישום החוק (המנדטורי אומנם), המקומי הן ביישום ההתחייבות שעליה היא חתומה כאחראית על שטחים אלו, A, B או C. בכל רגע נוסף של מחדל מאבדת מדינת ישראל עוד קצת מריבונותה, מההיסטוריה שלה וממשאביה התרבותיים, והם מופקרים לכל דורש. כפי שכתב בכתב עת זה ממש קובי אלירז, לשעבר יועץ שר הביטחון להתיישבות: "ההתנהלות בשטח

הגדול משפיעה על ההתיישבות ועל אינטרסים ישראלים. אובדן המשילות או ערעורה בכלל שטחי C מזיק מבחינות רבות מאוד לחבלי הארץ הללו עצמם".¹⁰

אין חוק שעלינו לחוקק כדי לקבל אחריות על הנעשה שם. מבחינה חוקית ומבחינת ההתיישבות הבינלאומית שלנו, המדינה פושעת בכך שאיננה שומרת על עתיקותיה כראוי. מדינת ישראל אינה צריכה להסביר מדוע היא מגינה על עתיקותיה – להפך: היא צריכה להסביר מדוע אין היא מגינה עליהן.

מבחינה משפטית ומנהלית אפשר להורות כבר ברגע זה למנהל האזרחי להציב את הנושא בסדר עדיפות עליון, ותוך כדי כך להפנות אליו משאבים תקציביים לתקנון ולהגדלת משכורותיהם של המפקחים בשטח על מנת שיוסיפו שעות עבודה ושהייה בשטח. כן יש לדאוג לצו אלוף שיגדיל את סמכויותיהם וייתן להם סמכויות שיטור דומות לאלו שיש לפקחים של היחידה למניעת שוד עתיקות ברשות העתיקות. כך יוכלו לנהוג ביהודה ושומרון כפי שנוהגים במדינת ישראל כבר שנים.

כל זה כבר היה אמור לקרות מזמן – אילו הנוגעים בדבר היו מסוגלים למהפכה כזאת. אך נראה כי הם אינם מסוגלים לכך, וכי המנהל האזרחי איננו הגורם שיכול לקבל על עצמו משימה כזו ולבצעה כראוי. אי לכך, הפתרון הנוסף, שאינו מסובך כלל, הוא החלת חוק העתיקות הישראלי על יהודה ושומרון והרחבת סמכויות רשות העתיקות כך שתורשה לפעול גם באזורים אלו. על סמכותם של המפקחים בחלקי הארץ השונים להיות שווה ואחידה: שודד הנכנס לאתר ביהודה ושומרון צריך לדעת שדינו כדין זה הנכנס לאתר עתיקות מהצד השני של הקו הירוק. כך נשכיל לשמור על העתיקות שלנו למענו ולמען הדורות הבאים.

-
1. מתוך נתונים שמסרה לי רשות העתיקות.
 2. יוסף בן מתתיהו (פלביוס יוספוס), קדמוניות היהודים, מיוונית: אברהם שליט, ירושלים: מוסד ביאליק ומסדה, 1955 י"ג, עמ' 417.
 3. הנתונים כולם לקוחים מדף הפייסבוק של עמותת 'שומרים על הנצח'.
 4. ראו מוריה תעסן מיכאלי, "להציל את העבר של כולנו", סגולה 69, שבט תשע"ו.
 5. אמנת האג ותקנות האג בדבר דיניה ומנהגיה של המלחמה ביבשה, 1907. הנוסח לקוח מכאן: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#iart5
 6. "אמנת האג להגנת נכסי תרבות בשעת סכסוך מזוין, 1954, פרק 4. הנוסח העברי זמין באתר הצלב האדום.
 7. הפרוטוקול השני הנלווה לאמנת האג (1954), 1999, סעיף 15. נוסח עברי זמין באתר הצלב האדום.
 8. דני רובינשטיין, "שר המטבעות", כלכליסט, 7.6.2012.
 9. גרדיאן וניר חסון, "מזויאון התנ"ך בווינגטון: 5 קטעים ממגילות ים המלח שהוצגו אצלנו – מזויפים", הארץ, 22.10.2018.
 10. קובי אלירז, "לשמור על האינטרס הישראלי", השילוח 15, תמוז תשע"ט.